

Çalışma İlişkilerinin Tarihsel Dönüşümü

Çalışma nedir?

- *Literatürde “emek”, “çalışma”, “emek gücü”, “iş” gibi kavramlar kimi zaman aynı anlamı karşılayacak biçimde birbirlerinin yerine kullanılabilir.*
- *Türkçe’de emek kavramı, emek gücü anlamına gelecek biçimde “bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü”, yapılan işin bütününlü anlatacak biçimde “uzun ve yorucu çalışma” ve süreci ifade edecek biçimde “insanın bilinçli olarak belli bir amaca ulaşmak için giriştiği hem doğal ve toplumsal çerçevesini hem de kendisini değiştiren çalışma süreci” olarak tanımlanmaktadır (TDK).*

-
- “Çalışma”, “emekçinin düşünsel veya bedensel gücünü bir mal veya hizmet üretim sürecinde kullanması, emek” olarak tanımlanmaktadır (TDK).
 - İktisadi Terimler Sözlüğüne göre iŐ, “bir mal veya hizmet üretmek için harcanan emek (work); tarım, sanayi ve hizmetler gibi çeşitli iktisadi alanlarda yürütülen etkinlikler (business, activity); geçim sağlamak için herhangi bir alanda yapılan çalışma, meslek (profession)” anlamlarına gelebilmektedir.
 - Doėaya müdahale eden ve onu değiştiren bir hareket olarak “ alıŐma”, insanların hayvanlardan ayrılmasında temel bir nitelik olarak ele alınmıŐ, “homo faber”, yani “alet yapan canlı” tanımlamasıyla insanın insanlaŐma sürecinde önemli bir adım olarak sosyal bilimler ailesinin çeşitli disiplinlerine konu olmuştur.

-
- Çalışma sosyolojisi içinde genel anlamda emek, doğayla girilen mücadeleye onu değiştirmek anlamına gelecek bir kavram olarak kullanılagelmiştir (Grint, 1998, 7). İnsanın gelişiminde ve doğayla kurduğu ilişkide önemli bir adım olarak görülmektedir.
 - Endüstrileşmeye paralel çalışma kavramı daha çok ücretli çalışma biçiminde tanımlanmıştır.
 - “Çalışma”yı tanımlamaya yönelik girişimlerden biri hangi faaliyetlerin çalışma, hangilerinin çalışma dışı olduğuna ilişkin bir sınıflandırma çabasıdır.
 - Neyin “çalışma” sayılacağı, bu faaliyetin gerçekleştiği özel toplumsal koşullar ve bu koşullarla birlikte gerçekleştirilen faaliyetin konuyla ilgili kişiler tarafından nasıl yorumlandığına bağlıdır (Grint, 1998, 7).
 - Modern anlamda “çalışma” daha çok iktisadi bir değişken olarak kavramsallaştırılmasıyla birlikte “karşılığı ödenen emek” biçiminde tanımlanır.

Çalışmanın Tarihsel Dönüşümü

- Çalışmanın anlamı ve yerine getirdiği işlevler tarihsel süreç içerisinde büyük ölçüde değişim geçirdiği gibi, çalışmanın bugün yerine getirdiği işlevler farklı toplumsal yapılanmalarda ve farklı dönemlerde farklı biçimlerde ve farklı araçlarla yerine getirilmiştir (Meda, 2004, 31).

Kapitalizm Öncesi Çalışma

- Kapitalizm öncesi pek çok toplumsal yapıda homojen, türdeş emek kavramıyla ifade edilen bir faaliyet olmadığından bahsedilebilir. İnsanlar birçok faaliyetle meşgul olmalarına rağmen bu faaliyetlerin hepsini adlandıran çalışma, iş ya da emek gibi bir kavram kullanılmamaktadır (Meda, 2004, 206).

-
- İnsanlar ya yaptıkları işlerle; çiftçi, çoban ya da buldukları toplumsal konumla köle, serf vb. adlandırılmaktadır. Pek çok Avrupa kültüründe ailelerin kasaplar, değirmenciler, aşçılar, fırıncılar gibi yaptıkları işlerle anılması ve dolayısıyla yapılan işlerin aile isimlerine yansması da bu durumun tipik bir örneğidir (Huws, 2006, 47).
 - İnsanların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen ve toplumsal rollerini, statülerini belirleyen farklı mekanizmalardan bahsedilebilir.

-
- “Çalışma” tarafından yapılandırılmayan bu toplumlarda faaliyetlerin amacı yalnızca ihtiyaçların karşılanması ya da birikim mantığıyla şekillenmediği için çalışma ve diğer faaliyetler arasında bir ayrışma söz konusu değildir (Meda, 2004, 36-37).
 - Üretim ilişkilerinin değişmesiyle birlikte toplumsal işbölümüne bağlı olarak farklı çalışma biçimleri ve meslekler ortaya çıkmaya başlamıştır.
 - Yaşanan değişimler daha önce tüm toplum üyelerinin yerine getirdiği bir faaliyet ve yaşamın bir parçası olan “çalışma”nın yalnızca belirli bir kesimin toplumun maddi yeniden üretimini sağlamak için yerine getirdiği bir etkinliğe dönüşmesine neden olmuştur.

Antik Yunan toplumunda çalışma olarak adlandırılabilen faaliyetler alçaltıcı görevlerle özdeşleştirilmiş olduğundan asla değer verilmemektedir (Febvre, 1995).

- Yapılan faaliyetin amacı kendi içinde mi saklı yoksa bu faaliyetler başka amaçlara hizmet için mi yapılıyor? Ücret karşılığı yapılan işler kendisi için değil de zorunluluğa bağlı olarak başka bir amaçla, örneğin para kazanma amacıyla yapılmasından dolayı mahkûm edilir.
- Antik Yunan'da yurttaşların özgür insanlar olabilmelerinin yolu zorunlu görevlerden azat olmalarından, yani çalışmaktan özgürleşmelerinden geçmektedir.

-
- Orta çağda «çalışma», köylü ya da zanaatkârın çalışmasıdır, günlük ekmek ya da giysiyi karşılamayı amaçlayan ama zenginleşmeyi hedeflemeyen çalışmadır.
 - Çalışma 17. Yüzyılda bile hala acı çekme, sıkıntı, bitkinlik anlamlarında kullanılmaktadır (Febvre, 1995, 110).
 - Serf emeğinin dışında bu dönemde ortaya çıkan bir başka çalışma biçimi ise zanaatkârlıktır.
 - Zanaatkarlıkta işbölümünün gelişmemiş olması o faaliyeti gerçekleştiren kişinin usta oluncaya kadar işin bütün süreçlerini öğrenmesini gerektirmiştir.
 - Zanaatkârlığı farklı kılan bir diğer özellik ise loncalar biçiminde güçlü bir örgütlenmeye sahip olmalarıdır.

Kapitalizm ve Çalışma

- *Hem üretimin amacı hem de çalışmanın anlamı ve örgütlenmesi büyük dönüşümler geçirmiştir.*
- *Üretimin kâr amacıyla gerçekleştirilmesi sermaye birikiminin sağlanmasını hedeflemektedir.*
- *Kapitalist toplumda iş/çalışma toplumsal yaşamın örgütleyicisi olarak ortaya çıkarken, gündelik yaşamı, yaşamlarımızı sürdürdüğümüz kurumları belirleyerek yön vermektedir (Dinerstein ve Neary, 2006, 13).*

Manifaktürden Fabrikaya Çalışma İlişkileri

- ▶ *Makinelerin üretime girmesi, hem üretim örgütlenmesinde hem de emek süreçlerinde köklü dönüşümlere yol açmış; işçinin işiyle, üretim araçlarıyla, ürünüyle kurduğu ilişkinin değişmesinde ve dolayısıyla çalışmanın toplumsal anlamının yeniden inşa edilmesinde önemli bir rol oynamıştır.*
- ▶ *Emek gücünün sahibi olan “özgür emekçi”nin onu satın almak isteyen bir başkasıyla daha öncekilerden farklı bir toplumsal ilişki kurmasıyla birlikte yepyeni bir çalışma ilişkisinin de temelleri atılmıştır.*

-
- El birliğine dayalı üretimde işçi, işini baştan sona takip edebilmekte, zihinsel ve bedensel olarak bir bütünlük göstermektedir.
 - Bir araya toplanan zanaatkârlar geleneksel bilgi ve vasıflarını sürdürerek çalışmakta, dolayısıyla iş üzerinde denetim kurabilmektedirler.
 - Manifaktüre geçişle birlikte emeğin üretim sürecindeki örgütlenmesinde çeşitli değişimler gerçekleşmiştir.

İşbölümü: İşçinin biri teli çekip gerer; bir başkası bunu düzeltir; bir üçüncüsü keser; bir dördüncüsü ucu sivriltilir; bir beşincisi baş geçebilmesi için tepesini ezer. İğne yapma işi böylece aşağı yukarı on sekiz ayrı işleme bölünür (Smith, 1776).

-
- İşbölümünün derinleşmesi ve işçilerin giderek daha fazla bir biçimde makinaların uzantılarına dönüşmeye başlamaları maddi ve zihinsel üretimi birbirinden koparıırken, işçiler yaratıcı yeteneklerini kaybetmeye başlamış, aynı işi aynı biçimde yapar duruma gelmişlerdir.
 - Manifaktür üretim ve gelişen işbölümüyle birlikte emeğin bu yeni örgütleniş biçiminde daha önce üretimin tüm aşamalarını gerçekleştiren zanaatkâr, üretken yeteneğinden zamanla uzaklaşmakta ve işin belirli bir parçasını gerçekleştirir hale gelmektedir.
 - Bu dönüşüm artık belirli bir etkinliğin, kendisi olmaktan çıkarak giderek türdeş bir faaliyeti ifade edecek biçimde tek bir kavramla anılan “çalışma” / iş olmaya dönüşmesinde önemli bir adımdır.

-
- Teknolojideki gelişmelerle birlikte, manifaktürde büyük oranda pek çoğu ayrı zanaatkârlarla gerçekleştirilen üretimin farklı aşamaları tek bir makinada birleştirilmiş ve işlerin aşamaları arasında zorunlu bir süreklilik ortaya çıkmıştır.
 - Fabrikaların ortaya çıkması, sanayinin büyümesi ve dolayısıyla kapitalizmin gelişmesi üretim örgütlenmesinde ve emek sürecinde köklü değişimler yaşanmasına neden olmuştur.
 - Üretim araçlarında yaşanan gelişme ve teknolojik yenilikler, bir taraftan işçilerin, bu araçlar üzerindeki denetimlerini ve dolayısıyla emek sürecindeki bağımsızlıklarını sürekli olarak azaltırken, bu araçlara ve sahiplerine olan bağımlılıklarını artırmıştır.

Çalışma İlişkilerinde “Bilimsel” Dönem

- Emek üretkenliğini artırmayı hedefleyen Taylor'un çalışmaları “bilimsel yönetim” olarak adlandırılır.
- **Taylorizm**in öncü uygulamaları manifaktür üretimde görülmekle birlikte, 20. yüzyılın başında Taylor'un “bilimsel yönetim” adlı çalışmasıyla ortaya çıkmıştır.
- Manifaktür dönemde çeşitli biçimlerde işbölümü gerçekleşmiş olsa da işçinin beceri ve kapasitesi üretimde önemli bir rol oynamakta, bu nedenle işçinin el, ayak hareketleri ve hızı verimlilik artışını sınırlayabilmektedir.
- Taylorizmin “bilimsel yönetimi”yle çalışanların üretim süresince yaptığı hareketlerin sistematik hale getirilmesi, verimliliğin ve dolayısıyla üretim kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir.

Taylorizmin En Temel Üç İlkesi

- 1. Emek sürecinin uzmanlıklardan kurtarılması ve basitleştirilmesi, dolayısıyla üretim sürecinin parçalanması*
- 2. Düşünme sürecinin üretimden çekilmesi yani planlamanın merkezi düzeyde gerçekleştirilmesi. Böylece planlama ve uygulama ayrıştırılır. Planlama bilimsel kurallara uygun olarak yönetim tarafından yerine getirilmelidir.*
- 3. İşçinin yapacağı her aşamanın yönetimce planlanarak işçiye direktifler biçiminde verilmesidir. Bu süreç içerisinde işçi, yalnızca kendisine talimatlarla bildirilen görevleri yerine getirecek, işin diğer süreçleriyle ilgilenmeyecektir.*

-
- Taylorizmde ise planlama ve uygulama tamamen birbirinden ayrıştırılmakta, işin en basit parçasına kadar nasıl yapılacağı yönetim tarafından tasarlanmakta, uygulama ise işçiye kalmaktadır.
 - **Fordizm** ise, Taylorizmin uygulama biçimi olarak ortaya çıkmış, adını Ford otomobil fabrikasında kullanılmasından almıştır.
 - Fordist üretim örgütlenmesinde işçilerin makineler arasında gidip gelmelerinden kaynaklanan zaman kaybının ve verim düşüklüğünün önüne geçilmiştir.
 - Fordist üretim örgütlenmesinin Taylorizmden ayrılan en önemli özelliklerinden biri, Taylorizm'de yalnızca emek sürecinin teknik denetimine odaklanılırken, Fordizmde işçilerin çalışma dışı zamanları da planlanmıştır.
 - “Sosyal devlet”in kazanımlarıyla birlikte, “özgürleşmiş emek” ütopyası yerini, daha yüksek bir refah ve istihdam garantisinin sağlanması hedefine bırakmıştır (Meda, 2004, 137).

Emeğin Esnek Örgütlenmesi

- ▶ 1970'ler kar oranlarının düşmesi ve iktisadi krizle birlikte yeni bir üretim örgütlenmesine ve buna uygun bir emek rejimine ihtiyaç duyulmuştur. Üretimin bu yeni örgütlenme tarzını tanımlayan temel terim ise "esneklik"tir.
- ▶ Üretimin piyasadaki değişimlere cevap verebilecek biçimde esnetilmesi, yeni teknolojilerle birlikte yeni bir üretim örgütlenmesine geçilmesi gündeme gelmiştir.
- ▶ Bir taraftan üretim aşamalarının parçalara ayrılması ve üretim alanında emeğin çok yönlü esneklikle donatılması anlamına gelirken, diğer yandan çalışanların yeni istihdam biçimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır (Belek, 1997, 54-55).
- ▶ Üretimin esnekleştirilmesinin önünde engel oluşturabilecek üretim bölümleri "alt sözleşme", "taşeronlaştırma" gibi uygulamalarla üretim dışına çıkarılmakta, daha doğrusu yan üretim ilişkileri kurularak daha küçük işletmelere devredilmektedir.

-
- İstihdam biçimlerinde yaşanan esneklik uygulamalarıyla birlikte bir önceki yoğun sermaye birikim rejimindeki tam zamanlı ve sürekli istihdam biçimi yerini farklı ve belirli bir standardı olmayan istihdam biçimlerine bırakmakta, çalışma daha güvencesiz ve istikrarsız bir hal alırken, koşulları giderek kötüleşmektedir.
 - Sürekli iş değiştirme, görevler ve mekânlar arasında hareketlilik uzun vadeli bir iş ve meslek edinimini engellerken, böyle bir “şansa” sahip olabilenlerin yaşamlarını “çalışma” ekseninde kurmalarını gerekli kılmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Grint, K. (1998). *Çalışma Sosyolojisi* (Çev. Doç. Dr. Veysel Bozkurt). İstanbul: Alfa Basın Yayım Dağıtım
- Meda, D. (2004). *Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?* (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: İletişim Yayınları
- Febvre, L. (1995). *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler* (Çev. M. Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Yayınları
- Taylor, F. W. (2011). *Bilimsel Yönetimin İlkeleri* (Çev. H. Bahadır Akın). Ankara: Adres Yayınları.